

ОПТИМІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ У ПІСЛЯКРИЗОВИЙ ПЕРІОД

Досліджено проблематику забезпечення економічної безпеки регіонів України у після-кризовий період. Визначено місце і роль економічної безпеки як складової регіональної політики держави. Обґрунтовано заходи забезпечення економічної безпеки регіонів та завдання їх післякризового відновлення.

Ключові слова: економічна безпека регіонів, державна регіональна політика, загрози економічній безпеці регіонів, диспропорційний розвиток, збалансування розвитку регіонів, пріоритети забезпечення економічної безпеки.

Забезпечення економічної безпеки України як невід'ємної складової системи національної безпеки набуває дедалі більшої ваги, особливо в умовах поглиблення процесів глобалізації. До того ж політика забезпечення економічної безпеки потребує суттєвого аналізу кризових явищ в економіці, що мали серйозні негативні наслідки та породили низку загроз для економіки України та її регіонів. Більшість загроз економічній безпеці регіонів мають яскраво виражену регіональну специфіку. Посилення уваги до проблематики економічної безпеки регіонів пов'язане зі зростанням впливу системних викликів регіональному розвитку в сучасних умовах, основними з яких є: глобалізаційні процеси та необхідність попередження "економічних шоків"; інтенсифікація процесів урбанізації, що зумовлює необхідність перегляду ролі населених пунктів у соціально-економічному розвитку країни; посилення конкурентної боротьби за використання ресурсів та зростання вимог до якості людського капіталу тощо.

У контексті викладеного стратегічним напрямом забезпечення національних економічних інтересів є розроблення дієвої та виваженої регіональної політики, яка б дала змогу пом'якшити вплив циклічних та структурних коливань на господарські комплекси регіонів. Головним завданням регіональної політики держави має стати досягнення балансу між її інтересами та інтересами розвитку регіонів. Ключовим завданням регіональної політики є розроблення напрямів та механізмів передачі частини державних повноважень місцевим органам управління на демократичних засадах та відповідно до положень Конституції України [1, с. 17–18].

Проблематика забезпечення економічної безпеки держави та регіонів досліджується в працях таких відомих вітчизняних науковців, як З. Варналій, О. Власюк, А. Гальчинський, В. Геець, З. Герасимчук, Я. Жаліло, Т. Клебанова, Т. Ковальчук, І. Мазур, В. Мунтіян, А. Новак, І. Олініченко, Г. Пастернак-Таранущенко, В. Пономаренко, О. Резніков, В. Ткач, В. Третьак та ін.

Водночас досі недостатньо дослідженими залишаються питання модернізації державної політики забезпечення економічної безпеки регіонів з урахуванням впливу на їх розвиток світової фінансової кризи та подальшого післякризового відновлення.

Метою статті є обґрунтування напрямів оптимізації політики забезпечення економічної безпеки регіонів в умовах післякризового відновлення як складової державної регіональної політики України.

Спричинене світовою економічною кризою 2008–2010 рр. зниження ефективності використання економічних ресурсів потребує оперативного втручання держави, яке має базуватися на науковій програмі антикризового регулювання економіки. В умовах кризи це стає одним з головних інструментів економічної безпеки держави, яка пов'язана як із внутрішніми факторами – станом макроекономічних показників, так і з зовнішніми – станом світової економіки [3].

Підвищення економічної безпеки регіону залежить від ступеня державної підтримки й розроблення державних програм регіонального розвитку, а також від розміщення державних замовлень на постачання продукції для потреб усієї країни. Особливу роль відіграє паритетна участь центру у великих регіональних інвестиційних проєктах з урахуванням

різних форм забезпечення пільгами й у створенні сприятливого клімату для розвитку економічного середовища в регіоні [17].

І. Олініченко, досліджуючи внутрішню структуру економічної безпеки регіону, виокремлює чинники, що справляють дестабілізуючий вплив на безпеку регіону, та комплекс економічних, екологічних, правових і геополітичних умов, які повинні забезпечити стабільний розвиток [11]. В. Третяк та Т. Гордієнко, використовуючи комплексний та системний підходи, визначають основні загрози економічній безпеці регіону та пропонують низку превентивних дій щодо попередження загроз, найголовнішою з яких вважають активізацію інноваційних процесів в науково-технологічній, освітній та інформаційно-комунікативній сферах [19]. О. Резніков вважає, що метою забезпечення економічної безпеки регіону передусім є захист регіональних економічних інтересів. Дослідник виокремлює такі основні напрями забезпечення соціально-економічної безпеки регіону: удосконалення правової бази (забезпечення прийняття однозначних рішень при виникненні конфліктних ситуацій між центром і регіонами); збереження ресурсного потенціалу; розвиток самостійної бюджетно-фінансової політики; підготовка кваліфікованих кадрів адміністративного менеджменту [15]. Дослідження А. Новака щодо зовнішньоекономічної безпеки регіонів в умовах активізації інтеграційних процесів доводить, що визначальним фактором зовнішньої безпеки регіону є рівень відкритості глобалізаційним процесам [10, с. 46].

В. Ткаченко та Е. Коваленко, досліджуючи соціально-економічні фактори забезпечення економічної безпеки регіонів України (рівень зайнятості, демографічні показники, співвідношення заробітної плати та мінімального прожиткового мінімуму, доходів та витрат тощо), доходять висновку, що жоден з українських регіонів не убезпечений від економічних загроз, а 48 % з них перебувають у стані високої ймовірності загроз щодо рівня життя населення, структури доходів, демографічної ситуації та екологічних проблем, що може призвести до збільшення соціально-економічної напруженості [18, с. 134]. Отже, нагальною потребою є розроблення в Україні комплексної державної програми вирішення зазначених проблем. В. Ткач, досліджуючи показники інтегрального індексу стану економічної безпеки у 25 областях України [6], отримує висновки, подібні до результатів аналізу В. Ткаченко та Е. Коваленко. Науковець вважає, що економічну безпеку регіонів України не забезпечено (високий показник збитковості підприємств, незначні обсяги реалізації продукції у базових для України галузях, істотна кредитна заборгованість підприємств, неможливість залучення “вільних” фінансових ресурсів, низька активність у впровадженні інноваційних технологій, зростання “рейдерства” тощо). Для підвищення рівня захищеності регіонів В. Ткач пропонує змінити регіональну політику держави у напрямі розширення повноважень регіональної влади (передати регіональній владі повноваження щодо створення соціополісів).

І. Дідович та І. Фабін, визначивши показники економічної безпеки держави та регіону (обсяг і темпи розвитку промисловості, обсяг і динаміку інвестицій; природоресурсний виробничий і науково-технічний потенціали країни, конкурентоспроможність економіки на внутрішньому та зовнішньому ринках; темпи інфляції; рівень безробіття; якість життя), наголошують на цілях економічної безпеки України: досягненні високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, забезпеченні високого рівня кваліфікації трудових ресурсів, мінімізації руйнівного впливу наслідків виробничої діяльності на стан навколишнього середовища, забезпеченні захисту інформаційної сфери держави тощо [5]. Є. Костик на прикладі Київського регіону досліджує еколого-економічний стан продуктивних сил області, виокремлюючи основні шляхи забезпечення сталого розвитку (розвиток високотехнологічних виробництв, удосконалення екологічного законодавства та прийняття Екологічного кодексу України, реалізація проектів освоєння природних ресурсів за участю іноземних інвесторів із застосуванням природозберігаючих технологій тощо) [9].

Посилення уваги до проблематики економічної безпеки регіонів зумовлене також зростанням впливу системних викликів регіональному розвитку в сучасних умовах, основними з яких є:

- глобалізаційні процеси та необхідність попередження “економічних шоків”;
- інтенсифікація процесів урбанізації (з 1989 р. кількість міст в Україні збільшилася на 20 і на початок 2001 р. становила 454 одиниць, а на початок 2010 р. – 459 одиниць), що зумовлює об'єктивне зростання ролі міст у соціально-економічному розвитку;

- посилення конкурентної боротьби за використання ресурсів (у тому числі місцевих);
- зростання вимог до якості людського капіталу;
- боротьба за використання геополітичного положення як стратегічного ресурсу розвитку;
- зростання ролі екологізації виробництва, домінування принципів сталого економічного зростання.

Разом з тим однією з небезпек для розвитку регіонів України є недосконалість державної регіональної політики та наявність суперечностей у взаємодії “центр – регіон”. Серед найпоширеніших проявів конфліктів, на думку експертів, у цій площині варто назвати такі:

- відсутність рівноправних, партнерських відносин між центром і регіонами. Регіональний рівень управління було фактично “націоналізовано” – реальні повноваження, зокрема й самоврядного характеру, тобто такі, що не збігаються із природою органів державної влади, зосереджено в місцевих державних адміністраціях, районні та обласні ради набули здебільшого “декоративного характеру”, а їх функції та повноваження – мінімізовані [14];
- намагання центру зберегти управлінську вертикаль, поширення практики втручання органів державної влади у сферу компетенції місцевого самоврядування, у тому числі й методами “ручного управління”. При цьому на органи місцевого самоврядування часто покладаються функції виконання соціальних зобов’язань держави, які фактично не підкріплені ані фінансово, ані організаційно [14];
- суперечність між офіційно проголошеними державою пріоритетами соціально-економічного розвитку та власними інтересами регіонів з огляду на нагальні потреби населення; зосередженість органів влади регіонального рівня переважно на політичних проблемах;
- наявність у регіонах конфліктів та стереотипів у соціогуманітарній сфері. Так, для східних регіонів проблемними є питання державної мови, для південних – питання національних меншин; для західних регіонів – конфесійні питання тощо.

У 2011 р. соціально-економічний розвиток регіонів України характеризувався загалом позитивною динамікою. Зростання економічних показників у промисловості, сільському господарстві, будівництві, розвиток зовнішньоекономічної діяльності тощо дає можливість говорити про подолання кризових явищ в економіці. Спостерігається поживлення міжнародної співпраці регіонів, що насамперед стосується прикордонних областей Заходу України. Транскордонне співробітництво водночас традиційно спеціалізується на торговельних відносинах без якісних зрушень у розвитку інноваційних форм співпраці з іноземними партнерами.

- Основними позитивними тенденціями розвитку регіонів у січні – грудні 2011 р. стали:
- приріст виробництва промислової продукції (у 20 регіонах; найбільший – в Івано-Франківській області – на 24,6 % та Житомирській – на 22 %);
 - приріст сільськогосподарського виробництва (у всіх регіонах України; найбільший – у Харківській області – на 41,6 %, Полтавській – на 31,3 та Сумській – на 30 %);
 - збільшення обсягів виконаних будівельних робіт (у 19 регіонах; найбільше – у Донецькій області – на 36 %);
 - зростання обсягу експорту товарів (у всіх регіонах, крім Одеської області, де відбулося зменшення на 11,1 %);
 - збільшення обсягу інвестицій в основний капітал за підсумками січня – вересня 2011 р. (у 21 регіоні; найбільше – в АР Крим (у 2,9 раза), Кіровоградській (в 1,8) та Донецькій (в 1,5 раза) областях);
 - зростання реальної заробітної плати (у всіх регіонах; найбільше – у Київській області – на 13,3 %);
 - зменшення обсягу заборгованості з виплати заробітної плати станом на 01.01.2012 р. порівняно з 1 січня 2011 р. (у 23 регіонах; найсуттєвіше – у Чернігівській області – погашено 92,4 % боргу, Рівненській – 70, Київській – погашено 56,6 % боргу);
 - зростання доходів місцевих бюджетів (у всіх регіонах; найбільше – у Полтавській області – на 26,1 %, Київській – на 24,5 %).

Водночас зафіксовані позитивні тенденції регіонального розвитку мають яскраво виражене екстенсивне підґрунтя. Покращання динаміки у базових галузях промисловості та активізація експорту відбулися передусім за рахунок сприятливої кон'юнктури на світовому ринку товарів основної спеціалізації України. Зокрема, експорт товарів з Дніпропетровської, Донецької та Луганської областей збільшився за підсумками січня – грудня 2011 р. на 29,6; 31 та 95,7 % відповідно. У структурі експорту чорних металів зросла питома вага продукції дорожчого асортименту і зменшилася частка продукції з низьким ступенем обробки. У структурі реалізованої промислової продукції регіонів збільшується частка продукції металургії, виробництва коксу, продуктів нафтопереробки, хімічної, нафтохімічної та добувної промисловості.

За результатами 2011 р. спостерігається низка позитивних тенденцій у бюджетній сфері регіонів. Зокрема, доходи місцевих бюджетів (без трансфертів) зросли у 26 регіонах України (приріст становив від 6,8 % у Закарпатській до 30,1 % у Полтавській області). Разом з тим залишаються значними відмінності між рівнями доходів та видатків місцевих бюджетів на одну особу в різних регіонах України. Розрив за обсягом доходів становить 3,98 раза (між м. Києвом та Чернівецькою областю), видатків – 1,24 раза (між м. Києвом та Луганською областю). Значне перевищення видатків місцевих бюджетів над доходами свідчить про неспроможність регіонів самостійно, без трансфертів, фінансувати власні потреби.

Занепокоєння викликає стрімке зростання імпорту, темпи якого у більшості регіонів були вищими за темпи зростання експорту. Така динаміка спричинила швидке погіршення зовнішньоторговельного сальдо. Наприклад, за підсумками 2011 р. від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі Львівської області становило 2 млрд дол. США, або понад 14 % загального від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі України товарами за цей період; у Закарпатській області переважання імпорту над експортом збільшилося зі 192 млн до 600 млн дол. США.

Незадовільною залишається динаміка інвестиційних процесів у деяких регіонах. Так, обсяг інвестицій в основний капітал в Івано-Франківській, Запорізькій, Одеській областях у січні – вересні не досяг рівня цього ж періоду попереднього року (індекс дорівнював 63,5; 59,9 і 81,8 % відповідно).

Попри загалом позитивну динаміку розвитку регіонів у 2011 р. варто констатувати, що вжиті в регіонах заходи щодо диверсифікації економіки, забезпечення її інноваційності та подолання тінізації досі не дали належних результатів. Дефіцит фінансування виробництва та пов'язане з цим недозавантаження виробничих потужностей у поєднанні з тривалим виробничим циклом системоформуючих підприємств промислових регіонів не дають змоги швидко реагувати на сприятливу кон'юнктуру зовнішніх ринків.

Однією з найсерйозніших перешкод ефективній реалізації політики реформ на регіональному рівні є надмірна ускладненість планів і заходів з реалізації. Наприклад, наявність значної кількості ініціатив і рішень (у тому числі Ради регіонів) зумовлює формальну їх реалізацію органами виконавчої влади, а фактично – ставиться завдання перед регіональними органами влади. Частина з цих завдань неможливо виконати ні з погляду ресурсного забезпечення, ні з позиції адміністративної можливості й наявності достатніх повноважень. Відповідно, виконання таких деталізованих завдань щодо здійснення реформ перетворюється на формалізовану процедуру звітування.

Активізація центральної влади у сфері реалізації реформ призводить до того, що керівники місцевого рівня втрачають мотивацію до пошуку власних шляхів розвитку. Так, замість того, щоб виявити управлінську ініціативу, місцева влада постійно перебуває в очікуванні нових доручень, розроблених вищим керівництвом.

Внаслідок недостатньо ефективної політики дерегуляції та детінізації економіки спостерігаються централізація і концентрація тіньової економіки. Водночас існування надмірної кількості ліцензій, патентів та іншої необхідної дозвільної документації замість очікуваного вищого рівня регулювання економіки породжує корупцію. Підприємництво та громадськість на регіональному рівні дедалі частіше стикаються з механізмами відтворення кругової поруки, за якої місцеві чиновники, податкові та митні органи покривають одне одного. Корупційні дії нерідко супроводжують діяльність бюро технічної інвентаризації, пожежних інспекцій, СЕС, митниці, податкової інспекції та інших державних інституцій,

які наділені контрольно-інспекційними та дозвільними функціями і є компетентними у проведенні перевірок (регулювання) підприємницької діяльності.

Тривале невиконання угод соціально-економічного розвитку регіонів між областями та Кабінетом Міністрів України з боку Міністерства економічного розвитку і торгівлі України перетворило прогресивний інститут угоди на формальність. Під час останньої економічної кризи головною причиною невиконання угод називалася відсутність відповідних коштів у Державному бюджеті України. Проте ситуація не надто змінилася і після ухвалення Верховною Радою України Закону України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо створення державного фонду регіонального розвитку” від 12.01.2012 № 4318-VI. Законодавчо встановлений механізм планування у державному бюджеті не відповідає окремим бюджетним програмам з фінансування угод. У результаті на реалізацію угод з Волинською обласною радою спрямовано 7,3 % визначених в угоді обсягів, з Донецькою – 18,3, Вінницькою – 48,1, Львівською – 61,8 % тощо.

В умовах України зміцненню економічної безпеки регіонів перешкоджають об’єктивні чинники, зокрема, диференціація регіонів за економіко-географічним розташуванням, природоресурсним потенціалом, структурою населення, галузевою спеціалізацією, фінансовою забезпеченістю, типом соціально-економічного розвитку тощо. Наслідки кризового періоду в умовах інерційного характеру розвитку регіонів, відсутність заходів протидії кризовим явищам з боку держави спричинили низку серйозних *ризиків та загроз економічній безпеці регіонів*, таких як:

- соціально-економічна нерівномірність регіонального розвитку, посилена кризовими явищами, потенційно небезпечна через можливість виникнення відцентрових тенденцій та формування локальних осередків соціального невдоволення в регіонах;
- втрата інноваційного потенціалу розвитку внаслідок змін у структурі промислового виробництва, посилення сировинної спрямованості економіки, збільшення її ресурсомісткості та енергоємності, зокрема частка інноваційно активних підприємств у регіонах – промислових лідерах (Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Луганська, Харківська області) ледве перевищує 10 % і не досягає середнього рівня по Україні;
- надмірна орієнтація на традиційні ресурси та фактори конкурентних переваг у регіонах, занижена вартість робочої сили, що у поєднанні ще більше гальмує інноваційні процеси;
- вичерпання ресурсів внутрішнього капіталовкладення, зниження здатності до капіталотворення та інноваційного розвитку регіонів зумовлюють зростання залежності виробництва від зовнішніх джерел інвестування, що стало ключовим чинником “провалу” політики надання переваг внутрішнім джерелам інвестування;
- ослаблення зовнішньоекономічних позицій експортно орієнтованих регіонів внаслідок зміни кон’юнктури та зростання конкуренції на світових ринках сприятиме збільшенню від’ємного сальдо зовнішньої торгівлі товарами в регіонах – лідерах промислового розвитку;
- збільшення структурних диспропорцій на ринку праці, посилення мобільності робочої сили в межах країни, зневіра населення у результатах власної економічної активності породжують утриманські настрої відносно держави;
- скорочення податкової бази внаслідок зменшення кількості виробничих суб’єктів – платників податків є небезпечним для територіальних одиниць із переважанням місто- та бюджетоутворюючих підприємств; ліквідація загрожує їм об’єктам соціальної інфраструктури, що перебувають на балансі таких підприємств і фінансуються за рахунок місцевого бюджету;
- зменшення обсягів бюджетного фінансування соціальної сфери може спричинити сплески соціального невдоволення, погіршити демографічну ситуацію.

Саме у післякризовий період яскраво проявилася неспроможність більшості громад та регіонів України самостійно фінансувати власний розвиток. Якщо раніше нестача фінансових ресурсів у регіонах компенсувалася трансфертами з державного бюджету, переважно нецільовими, то криза довела хибність такого підходу та його дестимулюючий вплив на пошук регіонами резервів саморозвитку. У посткризовий період виникла логічна необхід-

ність зміни основ формування фінансової бази громад та регіонів у напрямі зменшення залежності її джерел від коливань економічної кон'юнктури. Першочерговими кроками мають стати розширення прав органів місцевого самоврядування у здійсненні запозичень та укладанні угод на державні замовлення.

З метою адекватної реакції на виклики післякризового періоду та попередження потенційних кризових явищ регіональна політика повинна спрямовуватися на формування сприятливого середовища розвитку регіонів, що передбачає:

- створення інституційних передумов стимулювання економічного зростання, ліквідацію адміністративних бар'єрів розвитку підприємництва;
- розвиток міжрегіонального та міжнародного співробітництва, реалізацію потенціалу регіональних кластерних ініціатив (у тому числі з метою спільного освоєння ресурсів);
- реалізацію інвестиційної реформи, покращання інвестиційного клімату, формування системи інноваційно орієнтованих інвестиційних проєктів, створення нових інструментів інвестиційного фінансування;
- диверсифікацію джерел фінансового забезпечення розвитку регіону, раціональне поєднання державного, місцевого, приватного та міжнародного фінансування;
- інноваційний розвиток АПК, реалізацію експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва на регіональному рівні.

Необхідність відновлення докризових позитивних соціально-економічних тенденцій, подолання депресивності регіонів вимагає від органів влади державного, регіонального і місцевого рівня, а також органів місцевого самоврядування посилити увагу до питань, пов'язаних зі зміною пріоритетів регіональної політики, виведенням її на якісно новий рівень розвитку. З метою недопущення подальшого посилення негативного впливу кризи на міжрегіональні економічні відносини та внутрішній стан розвитку територій на порядку денному постало завдання використання принципово нових заходів щодо перетворення регіональних господарських структур на ефективні суб'єкти господарювання. Вирішення двоєдиного завдання – формування інтегрованого простору і зменшення прямого впливу держави на регіони – можливе за рахунок вжиття окремих інституційних та практичних заходів, спрямованих на забезпечення нової якості регіонального розвитку.

Використані джерела

1. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія / за ред. З. С. Варналія. – К. : НІСД, 2007. – С. 17–18.
2. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук держ. упр. : 25.00.02 / Т. М. Гладченко ; Донецька державна академія управління. – Донецьк, 2004. – С. 5–7.
3. Державне управління регіональним розвитком України : монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2010. – С. 9.
4. Державна фінансова підтримка регіонального розвитку : аналітичний звіт / підготовлений експертом проєкту І. Яковенко (Україна). – К. : Canadian URBAN Institute, 2007. – С. 46.
5. Дідович І. І. Формування економічної безпеки держави та регіону / І. І. Дідович, І. Я. Фабін // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України. – 2009. – № 19.11. – С. 152–158.
6. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи / Я. А. Жаліло, О. С. Бабанін, Я. В. Белінська та ін. ; за заг. ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/analit.htm#_Toc223200809.
7. Жаліло Я. А. Стратегія забезпечення економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. А. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти : зб. ст. за матеріалами міжнар. конф. – К. : Сатсанга, 2001. – 224 с.
8. Інституційні засади державного регулювання розвитку депресивних територій : аналітична записка / С. О. Біла ; Національний інститут стратегічних досліджень. – 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/june2009/9.htm>.
9. Костик Є. П. Еколого-економічна безпека Київського регіону, шляхи та перспективи розвитку / Є. П. Костик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Kostyk.pdf.

10. Новак А. М. Зовнішньоекономічна безпека регіону в умовах активізації інтеграційних процесів / А. М. Новак // Вісник Дніпропетр. ун-ту. Сер. "Економіка". – 2011. – № 5 (2). – С. 46.
11. Олініченко І. В. Економічна безпека регіонів та подолання загроз в сучасних умовах / І. В. Олініченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_21_ekon/stat_21/44.pdf.
12. Пастернак-Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / Г. Пастернак-Таранушенко ; за ред. Б. Кравченка. – К. : Кондор, 2002. – С. 29.
13. Президент України В. Ф. Янукович: Солідарні, партнерські дії між центром і регіонами повинні забезпечити Україні політичну стабільність та соціально-економічний прогрес [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/17116.html>.
14. Проблеми і перспективи національної регіональної політики / Міжнародний центр перспективних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.icps.com.ua/doc/project_regional_policy_ukr.doc.
15. Резніков О. А. Забезпечення соціально-економічної безпеки регіону – нагальне завдання сьогодні / О. А. Резніков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/2537/st_40_12.pdf?sequence=1.
16. Ткач В. О. Економічна безпека регіонів (Запорізька область) / В. О. Ткач // Держава та регіони. Сер. "Економіка та підприємництво". – 2009. – № 5. – С. 153–160.
17. Ткаченко В. Г. Економічна безпека регіонів / В. Г. Ткаченко, Є. В. Коваленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://debaty.org.ua/article/decentralization_reform/decentralizatia_publ_ref/200.html.
18. Ткаченко В. Г. Экономическая безопасность регионов в социально-экономическом контексте / В. Г. Ткаченко, Е. В. Коваленко // Вісник Черкаського університету. Сер. "Економіка". – 2009. – С. 129–134.
19. Третяк В. В. Проблеми визначення загроз економічній безпеці регіону / В. В. Третяк, Т. М. Гордієнко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vsunu/2011_8_1/Tretjak.pdf.